

УДК 811.112+811.161.2:001.4

ПОНЯТТЯ «ФАХОВА МОВА» І «ТЕРМІНОЛОГІЯ» В НІМЕЦЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Барнич І. І.

Львівський торговельно-економічний університет

У даній статті досліджується поняття «фахова мова» як лінгвістичний феномен. Увагу зосереджено на систематизації і вивчення терміна в німецькій і українській мовах. Розглянуто класифікацію професійної лексики, яка включає терміни, професіоналізми, жаргонізми і є складовою професійної комунікації. Також проаналізовано поняття «термінологія». Зазначено, що фахова мова і термінологія є складовою частиною сучасних мов.

Ключові слова: фахова мова, професійна лексика, термінологія, професійна комунікація.

Барнич И. И. Понятие «язык для специальных целей» и «терминология» в немецком и украинском языках. В данной статье исследуется понятие «язык для специальных целей» как лингвистический феномен. Внимание сосредоточено на систематизации и изучении термина в немецком и украинском языках. Рассмотрена классификация профессиональной лексики, которая включает термины, профессионализмы, жаргонизмы и является составной профессиональной коммуникации. Также проанализированы понятия «терминология». Отмечено, что понятие «язык для специальных целей» и терминология являются составной частью современных языков.

Ключевые слова: язык для специальных целей, профессиональная лексика, терминология, профессиональная коммуникация.

Barnych I. I. Concept „Language for special purposes” and „Terminology” in German and Ukrainian Languages. The notion „language for professional purposes” as a linguistic phenomenon is examined in the article. Attention is focused on the systematization and study of the term in German and Ukrainian languages. The classification of professional vocabulary, which includes terms, industry words, slang and is part of professional communication has been showed. The article presents information about the language of professional communication. Attention is paid to the verbal corporate units, which usually do not constitute separate lexical class, but in the language of the postindustrial society it is necessary to show them. The concept of „terminology” has been reviewed and analyzed. It is noticed that sometimes linguists identify the concepts „Terminologie” and „Fachsprache”. Frequency of occurrences of the studied lexemes in DWDS has been noted. Attention is paid to the requirement of the Ukrainian linguistics in compiling terminological dictionaries. Language for professional purposes and terminology is an integral part of modern languages and communication for specialists in certain fields. Professional communication is language communication with professional terms. It is mentioned that language for professional purposes is developing as a significant component of terminology.

Key words: language for professional purposes, professional vocabulary, terminology, professional communication.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Наука, техніка, політика, а також інші галузі такі, як економіка, культура, торгівля останні десятиліття динамічно розвиваються. Завдяки інтернаціоналізації та глобалізації зникають бар'єри у спілкуванні і зростає обмін фаховою інформацією. Чотири п'ятих усієї інформації припадає саме на фахову комунікацію, завдяки чому фахова мова набуває все більшого значення.

Мета статті. Проаналізувати поняття «фахова мова» та «термінологія» у розвідках сфери загального мовознавства німецьких та українських дослідників.

На перших етапах вивчення фахових мов лінгвісти Л. Гоффманн та Р. Г. Піотровський уважали мову професійної комунікації як «підмову науки і техніки» [9, 14].

Фахова комунікація – це мовна комунікація, з усіма характерними ознаками і яка наповнена фаховими термінами. Комунікація насамперед передбачає комунікативний менеджмент (Kommunikationsmanagement), завдяки якому в учасників процесу спілкування здійснюється зв'язок між комунікантом і навколишньою дійсністю.

Таким чином, професійна комунікація, на думку Л. Гоффманна – це внутрішньо й зовнішньо мотивована мовленнєва діяльність, яка спрямована на професійні дії, що приводять до зміни знань фахівців [13, 614].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фахових мов має об'єктом особливості мови певної галузі науки. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних засад фахових мов зробили Л. Гоффманн, Т. Рьолке, Т. Шіппан, В. Шмідт, Т. Кияк та інші. На сьогодні зарубіжні та українські науковці використовують кілька рівнозначних термінів для позначення мови професійної

комунікації. В британській та американській лінгвістиці термін отримав назву "language for special purposes" (LSP), російські науковці використовують також цю кальку, називаючи його «языком для специальных целей». У кінці ХХ-ст. вивчення LSP отримало новий рівень, зосередившись на англійській мові (ESP – English for Specific Purposes), в результаті чого ESP отримала широке визнання серед науковців. В українському термінознавстві вживають німецький еквівалент "Fachsprache" – *фахова мова*.

Якщо в 30-50 роках ХХ століття об'єктом лінгвістичної науки стає сам термін, то в 70-90 роках термінологія є вже наукою, яка визначила місце і функцію терміна, створила його теоретичну базу, метамову і методологію. Початок зародження термінознавства пов'язаний з іменами австрійського науковця О. Вюстера і російського Д. С. Лотте. Існує декілька національних шкіл, які займаються термінознавством це австрійсько-німецька (О. Вюстер, К.-Д. Бауман), франко-канадська (Д. Буріго, А. Кондаміне, І. Загер, Г. Ронду), чеська (Л. Дрозд), російська (В. М. Лейчик, А. В. Суперанська, Б. Н. Головін.). У сучасному українському мовознавстві до проблеми термінології зверталися: А. С. Д'яков, І. М. Кочан, Т. Р. Кияк, Т. І. Панько, Р. І. Дудок та інші. Над цим питанням працювали також німецькі дослідники: Р. Арнтц, Р. Булман, Й. Болтен, Ф. Майер, Г. Піхт, М. Гундт.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні немає єдиної дефініції поняття «фахова мова». Незважаючи на досить значну кількість визначень терміну "Fachsprache", одне з найвідоміших належить німецькому лінгвісту Л. Гоффманну: «*Фахова мова – це сукупність усіх мовних засобів, які використовують в обмеженій комунікативній сфері для взаєморозуміння комунікантів, які працюють у цій галузі*» [14, 53]. На думку українського мовознавця Т. Кияка «до цієї дефініції слід додати ще й той факт, що функціонування фахової мови забезпечує винятково чітко встановлена термінологія» [6, 3].

Також необхідно зазначити, що фахова мова охоплює терміни, фахову лексику, синтаксичні та стилістичні конструкції, фонетичні та морфологічні засоби, тощо, і є частиною загальноновживаної мови [13]. Отже, фахова мова це засіб обміну знаннями, досвідом між фахівцями у певній професійній сфері, а також співвідношення певної галуззі знань з відповідною комунікативною сферою.

У своїх працях науковець Т. Кияк зазначає, що «дослідження фахових мов (інакше: «спеціальні мови», «технолекти») має об'єктом особливості мови певної галузі науки. При цьому фахова мова до певної міри протиставляється загальноновживаній мові, хоча словниковий запас першої бере початок саме із другої» [6, 3]. Наука, використовуючи загальноновживані слова, наповнює їх науковим змістом.

Німецький лінгвіст В. Шмідт у праці 1969 "*Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der*

Fachsprachen" одним з перших дав визначення фахової мови. Він вважає, що фахова мова це засіб оптимального порозуміння між фахівцями. А також вона характеризується специфічною фаховою лексикою і нормами для вибору, застосування лексичних і граматичних засобів [16, 17].

Необхідно відзначити, що корпус німецької мови DWDS подає таке значення терміна "Fachsprache": "*Ausdrücke, die sich in der Sprache eines bestimmten Fachgebietes, Berufsgebietes herausgebildet haben*" (вирази, які сформувалися у мові певної фахової або професійної галузі). Найчастіше слово "Fachsprache" сполучається з такими прикметниками: *juristische, medizinischen, philosophische, pädagogischen, unverständliche* (незрозумілий), *verständliche* (зрозумілий), *wissenschaftlichen* (науковий), а також з дієсловами – *nennt* (називати), *heißt* (означати), *bedient* (обслуговувати), *auszudrücken* (виражати), *beherrschen* (опановувати) тощо. Частота вживання досліджуваної лексеми в німецькій мові на 2000-2009 роки становить 1, 10 (або 228 вживань) на мільйон знаків.

Отже, термін «фахова мова» вживається в лінгвістичних працях для позначення всіх форм фахової комунікації в межах професійної галузі і яка тісно пов'язана з мовленнєвою діяльністю людини.

У вітчизняному мовознавстві існують відмінні погляди на поняття «фахова лексика». Одні вчені (А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Куделько) [2] вважають, що фахову лексику можна ототожнювати з термінологією, інші (Г. Мацюк, Т. Панько, З. Симоненко) [12] – протиставляють фахову комунікацію та термінологію.

Багато науковців таких, як Т. Шіппан, Й. Філіпек, Л. Гоффманн намагалися класифікувати фахову лексику, але найвдалішу класифікацію зробив В. Шмідт.

За своїм складом мова професійної комунікації не є однорідною і складається з термінів, професіоналізмів, професійних жаргонізмів тощо. В. Шмідт відобразив професійну лексику в такій таблиці:

Учений вважає, що термін – це фахове слово, яке має свою дефініцію. Слова "*standardisierte*" та "*nichtstandardisierte Termini*" означають уніфіковані та неуніфіковані терміни. Відповідно термін "*Halbtermini*" – це фахові некодифіковані слова й вирази, а також професіоналізми. Термін "*Fachjargonismen*" – це експресивно забарвлені слова та словосполучення, які відображають предмети та явища відповідної галузі знань [16, 20].

У той же час науковець зауважує, що фахова мова – це засіб оптимального порозуміння між фахівцями певної фахової галузі. А також вона (фахова мова) не існує самостійно, а відображається у фахових текстах, які крім фахової лексики завжди містять загальноновживану [16, 17].

Такої ж думки дотримується і російський мовознавець О. І. Голованова. Вона вважає, що

мова професійної комунікації складається з чотирьох основних строг (або зон): 1) термінологія; 2) професіоналізми; 3) професійні жаргонізми; 4) усні корпоративні одиниці (корпоративні діалекти) [1, 48]

О. І. Голованова твердить, що термінологія (сукупність термінів) є ядром або комунікативним центром мови професійної комунікації. Професіоналізми, на її думку, як одиниці усного професійного спілкування виникають вільно без особливих обмежень і позначають не тільки конкретні спеціальні предмети, але й абстрактні спеціальні поняття. Професійні жаргонізми служать для створення вторинної картини світу і є не у всіх фахових мовах.

Науковець висловлює твердження, що зазвичай корпоративні діалекти не виділяються в самостійний лексичний клас, але в мові постіндустріального суспільства їх необхідно виділяти. Оскільки в різних галузях філології часто використовуються такі поняття як «корпоративна культура», «корпоративне середовище», «корпоративні відносини» тощо. У професійних колективах, таких як промислових підприємствах, установах, навчальних закладах утворюються особливості корпоративного спілкування, формуються корпоративні діалекти [1].

Хоча дослідження в галузі термінознавства тривають понад 80 років ще й досі нема єдиної дефініції поняття термін та термінологія.

У радянському мовознавстві вихідною працею з термінології вважається стаття Г. Винокура «О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии».

Коли розглядають поняття термінологія як правило виділяють: 1) науку про терміни (або термінознавство); 2) спеціальну лексику у складі певної мови; 3) лексику, якою послуговується певна галузь науки чи техніки [7]. Галузеві термінології називають терміносистемами. Системність термінології зумовлена двома типами зв'язків, які надають множинам термінів системного характеру:

логічними зв'язками (якщо між поняттями певної науки існують системні логічні зв'язки – а вони є в кожній науці, – то терміни, які називають ці поняття, мають теж бути системно пов'язаними);

2) мовними зв'язками (хоча терміни позначають наукові поняття, вони залишаються одиницями природної людської мови, а, отже, їм властиві всі ті парадигматичні зв'язки, які характерні для загальноновживаних слів – синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні, родовидові та ін.) [2, 18].

Звернімо увагу на те, що термін "Terminologie" (термінологія) часто вживається як синонім до терміна "Fachsprache" (фахова мова). Проте лінгвісти розрізняють терміни "Terminologie" і "Fachsprache". У словнику "Linguistisches Wörterbuch Lewandowski" подано таке визначення термінології: «Термінологія як система термінів наукової, а саме фахової мови, становить основу професійної лексики. Термінологія – це словниковий склад, специфічна лексика наукової сфери» Коротко кажучи: термінологія займається термінами фаху» [18, 1151]. У словнику також зазначено, що термін – це спеціальне слово або словосполучення, що має одне значення, не залежить від контексту та може вживатися ізольовано [18, 799–800].

О. С. Ахманова у словнику лінгвістичних термінів подає, що термінологія це «сукупність термінів даної галузі виробництва, діяльності, знань, що утворює особливий сектор(пласт) лексики, який найбільш легко піддається регулюванню і упорядкуванню» [17, 474]. Отже, термінологія має два важливі значення – 1) сукупність термінів певної мови або галузі знань, 2) галузь знань, яка вивчає терміни. Так, ми говоримо про німецьку, англійську, польську, українську термінологію, а також про економічну, юридичну, товарознавчу тощо.

У праці «Терминоведческие проблемы редактирования» автори висловлюють таке визначення термінології – «стихійно виниклена сукупність

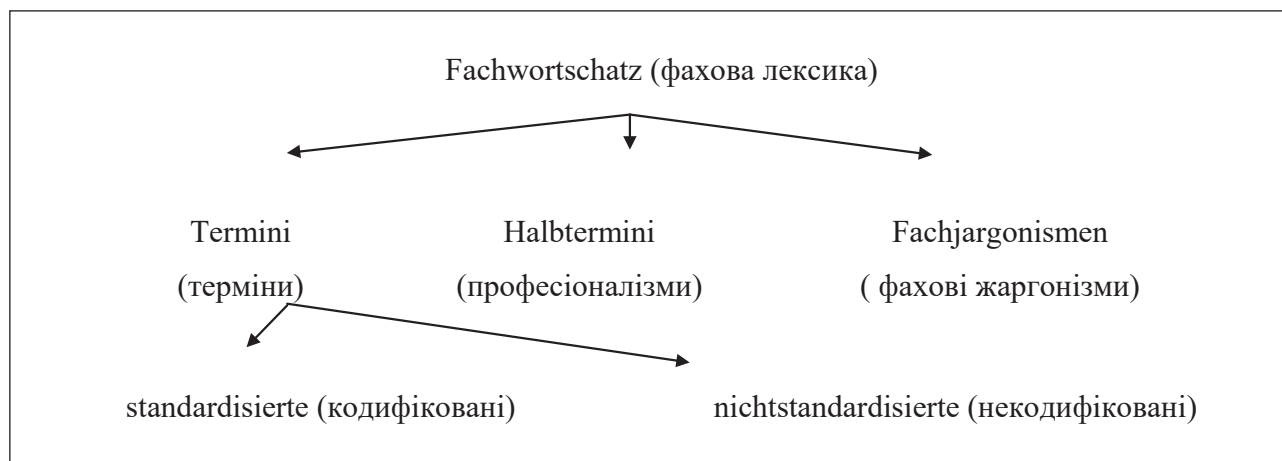

Рис. 1. Класифікація фахової лексики

термінів, які виражають історично сформовані поняття будь-якої галузі науки чи техніки взагалі – спеціальної сфери людських знань або діяльності» [5, 17].

У корпусі німецької мови DWDS зафіксовано таке значення слова "Terminologie": "Gesamtheit, System der Termini eines Fachgebietes" (сукупність, система термінів фахової галузі). Походить від латинського слова *terminus* (межа, кінець, вислів, слово). Найчастіше лексема "Terminologie" зустрічається у сполученні з такими словами: *literaturwissenschaftliche* (літературно-науковий), *philosophische, scholastischer, gebräuchlichen* (вживаний), *psychoanalytische, freudschen* (фрейдистський), *verwendeten* (застосований), *entlehnt* (походить), *Jargon*. Згідно з DWDS, термін "Terminologie" має приблизний індекс частоти, що і "Fachsprache": на 2000-2009 роки він вживається 2, 01 (або 238 вживань) на мільйон знаків.

На думку М. С. Зарицького, «інколи під термінологією розуміють таку сукупність термінів, які вживаються у певній галузі, але ще не піддані науковому осмисленню, не систематизовані...» [4, 43]. Термінологія підлягає систематизації, потім аналізу, під час якого виявляються її недоліки і методи їх усунення, і на кінець, нормалізації [4, 15].

Нові терміни потребують не тільки систематизації але й стандартизації як зовнішньої, так і вну-

трішньої для усунення зайвої синонімії та полісемії. Мовознавці Л. Дрозд і Г. Рондо вважали, що «кодифікація термінології» - це закріплення або визначення термінів у термінологічних словниках та стандартах. Вони підкреслювали, що уніфікація термінології – завдання, яке не можливо виконати до кінця. А сучасна українська термінологія, яка інтенсивно розвивається, потребує укладання сучасних термінологічних словників, які б поєднували елементи українського та міжнародного досвіду.

Саме тому, в наш час термінологія перетворилася на «трансдисциплінарну та міжгалузеву науку» [15, 2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Із зазначеного вище доходимо висновку про те, що фахова мова і термінологія: 1) становлять складну і багатогранну систему; 2) перебувають у тісній взаємодії та є складовою частиною сучасних мов; 3) їх базою є загальнонавчана мова; 4) виступають засобом професійного спілкування фахівців і передачі інформації; 5) ядром є терміни; 6) мають зв'язок з певною сферою професійної діяльності.

Беручи до уваги зростаючу роль англійської мови як засобу професійного спілкування, перспективним вважаємо дослідження "language for special purposes".

ЛІТЕРАТУРА

1. Голованова Е. И. Введение в когнитивное термоведение. Москва: ФЛИНТА, 2011. 224 с.
2. Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С.В. Термінологія та переклад. МОНУ, Херсонський нац. техн. ун-т. Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. 232 с.
3. Гринев-Гриневич С. В. Введение в терминографию: Как просто и легко составить словарь: учебн. пособ. – 3-е изд., доп. Москва: Книжный дом «ЛИБРИКОМ», 2009. 224 с.
4. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства: підручник. Київ, 2004. 128 с.
5. Квитко И. С., Лейчик В. М., Кабанцев Г. Г. Терминоведческие проблемы редактирования. Львов: Вища школа, 1986. 150 с.
6. Кияк Т. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 3–5.
7. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: [учеб. пособ.] Киев: УМК ВО, 1989. 104 с.
8. Кияк Т. Р. Прагматичні аспекти стандартизації української термінології. Мовознавство. 1993. N. 1. С. 35–38.
9. Лейчик В. М. Термоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. Москва: ЛКИ, 2007. 256 с.
10. Массалина И. П., Новодранова В. Ф. Дискурсивные маркеры в английском языке военно-морского дела: монография. Калининград: Изд-во «КГТУ», 2009. 277 с.
11. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу): монографія. Київ: Логос, 2002. 99 с.
12. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування: навч. посібник. Умань, 2006. 103 с.
13. Hoffmann L. Fachwissen und Fachkommunikation. Zur Dialektik von Systematik und Linearität in den Fachsprachen. In Bungarten, Frachsprachentheorie. Band 2 Tostedt: Attikon. 1993. S. 595–617.
14. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Berlin: Akademie-Verlag, 1984. S. 53.
15. Picht H. Terminologie – ein trans-und interdisziplinäres Wissensgebiet - DIE Entwicklung nach Eugen Wüster. Fachsprache. 1993. № 2. S. 2-18
16. Schmidt W. Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprache. Leipzig, 1971. 125 S.
17. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 608 с.
18. Lewandowski T. Linguistisches Wörterbuch (in 3 B.). – Heidelberg / Wiesbaden: Quelle und Meyer, 1994. 1287 S.
19. DWDS (Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache) URL: <https://www.dwds.de/> (дата звернення 05.03.2018).